

այնչափ առողջութիւնս կը քիչնայ . Հին
անէծք մըն է մարդուս վրայ՝ որ մենք
զմեզ աւելի ապահով կարծած ատեն-
նիս , աւելի ծանր նեղութիւն կ'ունե-
նանք : Թութակն որ ինծի խրկեր էիր ,
ֆաւստինաս յափշտակեց իրեն առաւ .
Ենչպէս ալ աղէկ կը խօսի : Կնիկները
զմարդը կը լսեցընեն , անասուններուն
խօսել կու տան : Թէ վրադ ունեցած
սիրոյս , թէ քեզի ունեցած պարտըկա-
նութեանս , և թէ իմ սովորութեանս
նայելով , քեզի խրկածս քիչ է , վասն զի
երկու ձի միայն կը խրկեմ Մաւրիտա-
նիայէն եկած , տասուերկու ալ թուր
Աղեքսանդրիա շինած : Քու ձեռասուն
ֆրոնտոնիդ ալ , ինծի աղէկ լուր բերե-
լուն համար , պաշտօն մը տուի 'ի կի-
լիկիա , որն որ իրեն կը պտղաբերէ քը-
սան հազար սեստերտ : ֆաւստինան ը-
սաւ որ Պետուսա կնոջդ իր կողմանէ
մնտուկ մը լեցուն Պաղեստինու հոտա-
ւէտ խունկերէն խրկեմ , մնտուկ մըն ալ
հագուստ : ինծի կ'երենայ որ քիչ բան
չէ , որովհետեւ կանայք իրենց քսակէն
դժուարաւ ծախք կ'ընեն , ուրիշի քսա-
կէն կ'ուղեն առատաձեռնել : Հզօր զիք
զքեզ պահպանեն , զիս ալ դժբախտու-
թենէ պահեն . կը խնդրեմ իրենցմէ որ
քեզի , ինծի , ֆաւստինայիս ու Պետու-
սայիդ շնորհեն որ մէկտեղ ողջ առողջ
ապրինք 'ի չոռմ . վասն զի մարդուս
սիրտը գոհ չէ , երբոր իր բարեկամը
չտեսնար : Մարկոս 'ի Մօնթէչէլիոյ իր
ձեռքովը կը գրէ քեզի :

Ս Ա Ր Դ Ք

(Տես Երես 55:)

ԳԻՐԻՔ ԱՌԱՋԻՆ
ԱՐԱՔՆԵ

Եիրիմք . — Անքաժան բարեկամ մը .

Ա

Նստե՞ր ես երբէք գերեզմանի մը
շուրտ քարին վրայ . . . հոն աշխարհ .

քին երեսյմը տարբեր երանգ մը կ'առ-
նու մտացդ գաղափարներուն մէջ :

Անցիր գերեզմանոցի մը ցանկապատ
որմոց մէջ . թող աղմկալից քաղաքը ա-
նոր սեմոցը վրայ , և սկըսէ աչքդ այս
ընդարձակ միջոցին տանիլ , ուր ոչ այլ
ինչ կը նշմարես՝ բայց եթէ ցաւոց ու
խանդաղատանաց լուելեայն հառաջանք-
ները :

Կամաց կամաց կը կոխես այն գե-
տինը՝ որ բազմաթիւ աղգաց խապառ
պաղած ոսկերոտիքը կ'ամփոփէ :

Նուիրական գետին է :

Անանկ մը կ'երենակայես՝ որ իւրա-
քանչիւր ոտնփոխիդ ցաւոց հառաջանք
մը սրտիդ կը խօսի . կարծես թէ երկի-
րը ոտիցդ ներքեւ ձայն կ'արձակէ . կար-
ծես թէ սգաւոր ստուեր մը քեզնէ ա-
զօթք կը խնդրէ , կրօնական յուսով մը
զքեզ միջնորդ կը զնէ Աստուծոյ գթու-
թեանը առջին :

Այն խորհրդաւոր լուութեանը մէջէն
կը զարթնու երեսակայութիւնդ կրօնա-
կան տիրութեամբ մը լցուած : Միտքդ՝
հանգուցեազքը յիշատակելով՝ հաւատ-
քով առ Աստուած կը վերանայ , ու
սրտիդ մէջէն արտասուախառն ազօթք
մը կը բղխէ անոնց համար :

Այսպէս հետզհետէ քայլ առ քայլ
անշունչ լուութեան ասպարիզի մը մէջ
կը յառաջես . . . մեռելոց ապաստանա-
րան . . . :

Տխուր տեսարան . . . որ սիրտդ թե-
թև վախով մը կ'այլայէ , ու մտացդ
մէջ այն անհանդուրժելի գաղափարը
կ'արթընցնէ , նշանացի ակնարկելով այն
տեղը՝ ուր հուսկ ուրեմն պաղած ու-
կերքդ պիտոր ամփոփուին :

Անախորժ մոտածութիւն , որուն առ-
ջին կըում մը սրտիդ կը տիրէ , ու սար-
սափով մը՝ զգածեալ երեսակայութիւնդ
աւելի կը ջերմացնէ : Զորս կողմդ մեռե-
լոց ստուերներ կը սկըսիս երեսակայել որ
քեզի ընդ առաջ կու դան , և զարհու-
րած տեղի կու տաս , ու խռովեալ աչք
մը չորս զին պտըտցնելով՝ մահուան
ասպարիզին մէջ շունչ մը , կեանք մը
կը փնտուես :

Այն տագնապին մէջ ինչպէս անուշ կու գան ականջիդ այն քաղցրալուր աւետեաց հեռի աղաղակները, որ բազմաբնակ քաղաքի մը աղմկալից շփոթներէն կը բղիսեն, և կը նմանին ծովուալեաց՝ որ հեռուանց մռնչելով՝ ծովափունքը կը մարին:

Այն աղաղակները երևակայութեանդ կը խօսին ու սրտիդ խրախոյս կու տան. քաջալերութեամբ կը զօրացնեն՝ կենդանեաց աշխարհը գեռ ևս քեզմէ՛ քայլ մը անդին ցուցընելով:

Բայց զու կենդանիդ՝ որ մահուան շիրմին վրայ կը նայիս, ինչու այդպէս երկիւղալի կ'երևնայ քեղի անոր բնակարանը՝ ուր հանգիստ է 'ի Տէր, և ուր ցաւք չունին դադար . . . :

Դաս մեծ և անխար յիրաւի է մարդկութեան շիրմի մը այցելութիւնը: Հոն յայտ յանդիման կը տեսնէ մարդ ուր կը դիմէ կարճատև ժամանակի մնոտի ամբարտաւանութեամբ:

Բ

Որչափ տխրութիւն աղզող նոյնչափ ալ ախորժ կը զգամ այց ելել գերեզմանոցի մը, տեսնել այն տեղին՝ ուր կը լուէ ամենայն ձայն, և ուր ննջեցեալ հոգւոց անտես բազմութիւնը մի միայն ձայն կ'արձակէ լոելեայն. աստուածային ողորմութեան անունը:

Այսպիսի այցելութեան առիթ մը երբ մտացս խօսի, մնոտի չեմ համարիր փութով հետեւելու: Դեռ ևս տպաւորուած է մտացս մէջ այն գեղեցիկ առիթը որ 1865ին աշնան տեղի ունեցաւ, ու մինչև ցայսօր յիշատակներուս քաղցրագոյններէն է:

Հրաւէրը մը եկաւ ինծի դիւղական զրօսանաց, որոց առաջին խոստմունքը ախորժելի զարմանք մըն էր, կէս ճամբուն հրաւիրողին դիմաւորուելով յանկարծուստ:

Այդ կ'ըլլար 'ի վի . . . ուր զրօսանաց նախաքայլը ճամբուն թմրութենէն զիս ցնցեց: Ցորեկուան դէմ թողուցինք քաղաքը գեղը փութալու համար:

Օրն որ պայծառ արևով մը խայտացեր էր, նոյն ժամանակը մութ ամնեցով պըողեցաւ: Բայց շատ փոյթ ընելու չէր տար. դէպ 'ի զիշեր կը դիմէինք, և երկրորդ օրը կրնար նորէն արևուն երեսը ցուցընել մեզի:

Կառքը նստած հազիւ թէ քաղքէն դուրս առջին ճամբուն զլուխը հասանկ՝ որ անկէց անդին կը խոտորէր, սև ներկեալ զուռ մը առջնիս ելաւ: Մուտք մեռելոց ապաստանարանին:

Բարի է միշտ մեռեակը յիշել. և երբ անոնց բնակարանին առջնէնկ'անց նիս՝ մի մոռնար հայեցուածք մը տալ, ու պաղատանաց հառաջանք մը վերցընել առ Աստուած անոնց համար:

Կենդանեաց քաղաքը զուարճութք պտըտեր էինք, թողեր էինք զայն ետենիս իր յիշատակներովը. հիմա առջնիս նորակերպ քաղաք մը կար այլազան յիշատակարաններով: Իջանք դիտելու այն մահուան հանգատարանը, ուր շատ հանճարներ կը ննջէին յափտենական քնով մը: Մեղի ընկերակից ունէինք նաև պատանեկաց բազմութիւն մը, որ իրենց զուարթ աղաղակներովը տեղւոյն տարբեր երսոյթ մը կու տային:

Գ

Տեսնել և կարդալ մարմարեայ քարի մը վրայ զրոշմուած սիրոյ և հառաչանաց արտայայտութիւնները, հանդշեցնել տեսութիւնը գիշ մը այն մարմարաշէն մահարձանաց վրայ՝ ուր կ'ամփոփուին շատ սիրելեաց իսպառ պաղեալ մոխիրները, և անոնց հոգւոցը վրայ կարդալ աստուածային ողորմութիւնը, զգացմունք մի է որ անզգայացեալ սրտի մը մէջ ալ կը թափանցէ:

Բարի մը դիմացը կանկ առի ուր գորովագութ մայր մը տարածամ կորուսած դատերը խանդաղաստանօք կը կանչէր. «Ե՞րբ զիս, թշուառ մայրդ, քեզի պիտոր կանչես»:

Նոյնանման քար մը գիշ մը անդին նշմարելով, սրտիս մէջէն պատասխան

տուի անոր . «Թշուառացեալ մայր , ըսի , չես միայն այդ ցաւոց մէջ . նայէ անդին ու մխիթար եղիր վշտովդ այն անձկակարօտ ձայնին որ քեզի նման կը գոչէ .

— Ես քու ստուերացեալ մայրդ եմ . զիս շուտով քեզի կանչէ » : Սակայն այն սրտաշարժ ձայնին առջին ցուրտ քար մը կար . ցուրտ քար մըն էր անջրպետ 'ի մէջ մօր և որդւոյն :

Աչքս անդին դարձուցի և ահա արձանացեալ կար ուրիշ ցաւոց ձայն մը , ձայն ծնողական դորովագութ սիրոյ , որ որդւոյն անխօս ոսկերաց առջին ին կած կ'արտասուէին . «Ո՛վ սիրեցեալ որդեակ , դոնէ աչքերդ գոցելու միսիթարութիւնն ունեցած ըլլայինք » :

Չկրցայ ներքին զգածման մը լոել . դարձայ մէկդի , և աշուԾներս երկինքը վերցնելով՝ ցուրտ քարի մը լոելեայն ձայնակից եղայ . «Երանեալ հոգիք , հանգերուք 'ի խաղաղութեան » :

Եւ շտապաւ խաչապսակ դաշտի մը մէջէն կտրելով՝ գէպ 'ի ուրիշ կամարակապ որահ մը աճապարեցի :

Դ

Առաջին առարկայն որ աչուԾներս վերցնելով պատին վրայ տեսայ՝ տապանաձեւ Քարրարայի մարմարիոն մըն էր , որուն վրայ սրտաշարժ արձանագիր մը կար գրոշմուած : Ինձ այնպէս մը երեցաւ՝ ինչպէս թէ ընդհանուր մարդկութիւնը միաբարբառ ձայն կ'արձակէր . «Ո՛հ , որչափ արտասուք և որչափ կարօտ թողուց » :

Այս ձայնին չկրցայ և ես ձայնակցութիւնս զսպել . կանկ առի հոն ուր որմը անկիւն մը կը կազմէր , և ուր մերձ իսկ կը կարդայի . — «Ո՛վ ծաղիկ պատանեկաց , անչափ սիրեցեալ » :

— Եւ սակայն , ըսի , և դուք հարեաքք քաղեցայք մահուրնէն , իրր կարկտահար տերեկ աշնայնի . և արդ հոս միայնակ կը հանդչիք , հեռի յիրաւի աշխարհիս մնոտի աղմուկներէն՝ այլ ըստուերք մենացեալք , հեռի անոնցմէ՝ որոնց մէջ կարօտնիդ ձգեցիք . ոյք լա-

ցին զձեզ դառնագին . այլ հիմա՝ հաղիւթէ երբէք երբէք այցելութեամբ մը զձեզ կը յիշեն :

Լռութիւն էր չորս դիս . հեռուանց միայն պատանեկաց աղաղակը կը լրսուէր , որ մասնաւոր հետաքրքրութիւնը մը մահարձանաց արձանագրութիւնքը կը կարդային : Տիսուր տեսարան մը կ'ընծայէր տեղը . չորս դին՝ որմոց վրայ՝ մեռելոց անուանքը . ոտիցդ տակ՝ անոնց ոսկրութիւնը կը խափանէր . և անկէց անդին ընդարձակ դաշտ մը՝ որուն զըլխաւոր զարդը՝ հողին վրայ տնկուած պսակաղարդ խաչեր էին :

Չկար դաշտին վրայ ուրիշ չնչաւոր էակ բայց եթէ քանի մը աստանդական թռչունք , որ ճռուողելով կ'իջնէին , ու ելլելով՝ օդուն մէջէն աներեսոյթ կ'ըլլային : Կարձես այն մահաշշուկ լրութեան , այն ուրիշ աշխարհիքի բնակչաց նշխարքներուն բնակակցութենէն կը խորչէր նաև անհոգի էակը :

Լքեալ մոռացեալ են ուրեմն , ըսի , հանգուցեալքն , և իրր խիթալի ֆնասապարտք խուսելիք 'ի չնչականաց :

Զէ . շապերախտինք ընդդէմ ինամակալ բնութեան :

Այն լռութեան , այն միայնութեան , այն ընդհանուր մոռացութեան ու լրքման մէջ , մէկ մը միայն գտայ էակ բարերար . իրր արթուն պահապան , իրր հաւատարիմ բարեկամ՝ մէկ շունչ մը միայն կը չնչէր անշարժ այն անշնչութեան անապատին վրայ :

Պատին վերը , մահարձանին կողին մօտ՝ փոփոխակի պատը և մահարձանը իր վախճանին ծառայեցնելով՝ սարդ մը իր բնակարանին հիմունքը ձգած էր : Իրր հսկող պահապան՝ զիշեր ու ցորեկ անմեկին էր անկէ , և այն տիսուր մահարձանին զեղեցկագոյն բնական զարդը ձեսցուցած էր՝ կեսանքը :

— « Խեղճ մարդկութիւն , ըսի , ահաւասիկ դու մոռացեալ անոնցմէ՝ որ սրտիդ մէկ հատիկ սիրելի էին , և յիշեալ անկէ՝ որ իրր թշնամի քեզմէ կը

հալածուէր։ Մէկը բարութեանդ ապերախտ, միւսը շարութեանդ անոխակալ՝ իր ընկեր հաւատարմութեամբ ետևէդ կու գայ. գերեզմանէն անդին ալ քեզի հաւատարիմ կը մնայ։ Շիրմիդ եղերքը, պաղած ոսկերացդ մօտ բնակարանը կը հաստատէ. ինչպէս թէ ուղենար գիշեր ցորեկ միայնութեանդ միխթար ըլլալ»։

Թէպէտ մահարձանաց գեղեցկութիւնը դիտելու ելեր էի, նուաստ չսեպեցի անոր ճարտար ոստայնին ալ հայեցուածք մը տալ. մօտեցայ զգուշութեամբ անոր, որ կարծես թէ տարակուսեալ զիս կը դիտէր. ինչպէս թէ ուղենար ըսել. « Միթէ այս մահուան ծոցէն ալ զիս հալածել կ'ուզես»։

— Մի վախնար, ըսի, թշուառ էակ. իր բարեկամ քեզի կը մերձենամ։ « Յետոյ անոր համբերութեան բոյնը դիտելով», Ո՛ դիտէ, ըսի, որչափ հալածանքներէ ետքը՝ իր մէկ հատիկ ապաստանարան ընտրեր ես այդ տեղը՝ ուր կեանքը կը դադրի ու մահուան գիշերը կը սկսի։ Արդեզք ճանչցար զայն որ այդ տիսուր քարին տակ ժամանակ մը յառաջ ամփոփուեցաւ։

Նշանացի կարծես թէ սրտիս կը խօսէր. « Ես ողջոյն իսկ մարդկութիւն տեսայ այդ սև հողուն տակը ամիտուած. դեռ այս ոստայնիս հիւպը չկատարած՝ բազմութիւն մը անշնչացելոց այդ հողը համբուրեցին. ու հոս կանկ առի դիտելու այն շրջանը՝ որ զմարդ կը բերէ և զմահ կը տանի։ Այս մահուան հովանիին տակը, մի զարմանար, սակաւապէտ կեանքի մը դառնութիւնները անուշնելու ապահովութիւնը կը փընտընեմ. վասն զի կեանքը՝ կենացս թշնամի է և մահը բարեկամ։ Երբ յուղարկաւոր ձայնից՝ մահու լուութիւն նորէն կը տիրէ, ես զայն շնչովս կ'ոգեսորեմ»։

Եթէ հնար էր մեռելցն այն անշունչ քարին ետևէն զլուխը երկնցնել, և այն միայնութեան մէջ 'ի զուր սիրելեաց անունները կանչել, որչափ միխթարութեան առարկայ պիտոր ըլլար այն սար-

դը՝ որ այն մահուան դաշտին վրայ մէկ հատիկ կենդանի էակը կ'երենար։

Զ

Այսպէս երբեմն ալ կենդանի թաղելոյ մը միխթարութիւնը սարդ մընէր. Սիլվիոյ Բելլիդոյ երբ կապարապատ արգելանոցի մը մէջ բանտարկեալ, զուրկ էր ամենայն միխթարութենէ, մէկ մը միայն մնացեր էր իրեն միխթարութիւն և միանգամայն զրօսանք անպատմելի։

Այդ միխթարութիւնը սարդ մըն էր որ բանտարկելոյն խցիկը ապաստանարան ընտրեր էր, իր թշուառ՝ որ թըշուառի մը քովը միխթարութիւնը կը վինտուէ։

Դիտէր արդեզք որ այն տեղն ընտրելով կենդանի թաղելոյ մը մէկ հատիկ բարեկամը պիտոր ըլլար։ Անշուշտ չէր կանխազգած եղած. բայց յետոյ իր զգայուն իմացական շառաւիղովը, ըզգաց թէ ինչ յարգի ընկեր և միխթար կրնար ըլլալ։

Որչափ ալ վախով լի և տարակուսեալ սարսափով եղան առաջին տեսութիւնքը, կամաց կամաց ընտելացաւ թշուառացելոյն երևոյթին, որ ժամերով քովը նստած լոելեայն սրտին մէջէն հետը կը խօսէր։ Եւ երբ աստանդական միջատը քերթողին աշխոյժ ձեռքը բռնուած՝ ոստայնին կը մերձեցուէր, կը տեղափոխէր աներկիւղ, կը վազէր ոստայնին ծայրը և մինչև քերթողին ձեռքը կը դիմէր՝ որսը առնելու համար։ Կը զգա՞ր արդեզք բարեկամութեան յարգը. գիտէր արդեզք որչափ սիրելի ու միխթար էր այն վառվուուն ոգւոյն՝ զոր երկաթապատ դուռ մը բոլոր աշխարհէ ու սիրելեաց խմբէն կը զրկէր։

Է

Խաղաղութիւն ուրեմն այն էակին որ առ հասարակ մեռելոց ու կենդանեաց հաւատարիմ և անբաժանելի բարեկամ է։

Փոխանակ հալածանաց՝ անյիշաչա-
րութիւն, փոխանակ վշտաց՝ սէր կը
պարզեց մեղի։ Բնակարանէ բնակա-
րան, վիճակէ վիճակ՝ միշտ ետևնէս կու-
գայ, և հուսկ ուրեմն մեր գերեզմանին
մօտ զինքը կը գտնենք։

Մարդ կ'անցնի, հայեցուածք մը կու-
տայ այն գերեզմանին ուր մեր ոսկերքը
ըռութեամբ կը հանդչին։ կ'անցնի մէկ
զի ու կը մոռնայ։

Այսպէս մենք ալ շրջեցանք այն մա-

հուան շրջափակը, հայեցուածք մը
տուինք այն մահարձան շիրմաց. յիշե-
ցինք հանգուցեակը, աղօթեցինք ու
ելանք հեռացանք։ . . .

Իսկ սարդը։

Մնաց ոստայնին վրայ հաւատարիմ.
մնաց իրը անբաժանելի բարեկամ հան-
գուցելոց ստուերներուն։

Կը շարունակոյի։

Հ. Յ. Վ. ԽՍԹՎԿՐՏԵՒՅ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ ԾԱՌՈՅ

Առ ծառ մի մեծ.

Ոգի անդորր է դիւցային ի տունկս անդ.

Վաշ ծառոյն այն սաղարդազուարճ մեծայաղթ,

Ոյր հոյզք խաղաղ յանդամնըն գնան լայն և անախա.

Այլ յերակունս հրակէզ ծախի արեան խանդ։

Ի ծագ լերին արքայապերճ դու բազմիս,

Նախանձելի սիրունդ ինձ յայդ գահ ամուր.

Իբրեւ ըզքեզ դու կամէի մըտագիւր,

Հաշտ եւ ըզգօն կանգնել ուղղորդ ի կայիս։

Ըդքեւ ուր կամ՝ ոչ ըզմաղկունս հողմք խամրեն.

Մըրըրիկք օդոց քեզ ըստնանել զօրեն ոչ.

Եւ յերկնաբերճ ստեղունս ոստոցըդ դողդոջ,

Զերդ յամը հոսանս՝ հազիւ տերեւք քո հեծեն։

Փարի զնոքօք ծիրանէմատն արշալցյս,

Զհերովքդ հիւսկէն հեղեալ շառայլս անաղօտ.

Ոստ ի յոստոյ ոստնու լրւսին արծաթոտն,

Եւ միջօրէ տեղայ ի քեզ զարսիին լցյս։

Խաղապատեալ զոտիւքդ յածի կիւքելէ

Յաւերժականն՝ յայտնելով քեզ գաղտնիս զիւր.

Իսկ դու հանուրցն ի ծորանաց ըմպես լուռ.

Պընդեալ ի գիրկս՝ ուստ բողբոջաց ծիլ ծագէ։